

VIORICA S. CONSTANTINESCU
Universitatea „Al.I. Cuza” Iași

Exodul biblic, mit și istorie

Evenimentul, care în *Penthateuch* este pomenit de 160 de ori, are o istorie biblică, apropiată de mit, și una reală. De altfel, perspectiva teologică asupra *Bibliei*, atribuirea unor virtuți sacrale întregului text, indiferent că este cronică, povestire, poezie etc., a facilitat intrarea în confuz a faptelor care s-ar fi putut petrece *cândva*. Nu în „illo tempore”, deoarece bibliștii au stabilit pe baza unor documente arheologice și a unui îndelungat exercițiu de detectivism, că unele evenimente verificate științific s-ar putea pune în acord cu ceea ce relatează Cartea a II-a a *Penthateuch*-ului, ci *cândva*.

Presupunând că știm care este subiectul Cărții a II-a a *Penthateuch*-ului, prima întrebare care se pune este legată de timpul acțiunii istorice. Trebuie să spunem lucrurilor pe nume: nu există un timp, ci mai mulți timpi care, adunați, interpuși, în sfârșit mișcați de pe scara istoriei pe cea a literaturii și viceversa, ar putea primi demnitate științifică și teologică în același timp.

Pornind de la observația că în textul biblic deja se vorbește de Palestina (Filistea) și cunoscând faptul că filistenii au venit în Canaan cam o dată cu protagoniștii exodului, s-ar putea admite că faptele povestite nu s-au petrecut mai devreme de secolul VIII î.Cr. Așa ar sta lucrurile dacă nu ne-am referi la evrei, pe care ceea ce i-a unit de-a lungul timpului, și oral, și în scris, a fost fidelitatea față de anumite mituri, printre care și cel al exodului. Așa stând lucrurile, chiar dacă evenimentele s-au petrecut cu o mie de ani înainte de a fi fost consemnate în scris (în secolul VIII, cum am spus), minus mențiunea Palestinei, tot la fel s-ar fi scris.

Pe de altă parte, având în vedere caracterul „proustian” al narării, perceperea dilatată sau contrasă a timpului biblic, putem presupune că evenimentele, care s-au repetat (intrări, ieșiri mai mult sau mai puțin forțate, reveniri în Canaan în funcție de războaiele dintre cetăți sau de ocupații lor imperiale), au fost reduse la un eveniment mitic și sacru, deci anistoric.

Nici intrarea evreilor în Egipt nu are un timp istoric, povestea lui Iosif este una ce ține de romantismul emigrantului, dintotdeauna. Totuși, prin deducție, s-a ajuns la concluzia că triburile de evrei ar fi putut intra în Egipt și li s-ar fi permis cu atâta larghețe să locuiască în teritoriul mănos al Goșen-ului cu condiția să-și schimbe meseria de bază, din crescători de oi în crescători de vite (căci pentru egipteni „tot păstorul de oi e spurcat”, *Facerea* 46, 34) în vremea ocupației hicsosilor, 1700 î.Cr.

Profitând de avantajele create de orice ocupație, triburi de habiru și șosu, neamuri iacobite ce aveau în comun credința în Dumnezeu unic, ocupația de păstori și poveștile despre trecut, au intrat și s-au stabilit cu voia faraonului (supus sau pus de cotropitori) în Delta Nilului. Au început să ducă o viață semi-sedentară, au mai călătorit, i-au ajutat pe hicsoși să stăpânească un popor puternic și deloc dispus la compromisuri rasiale, s-au ocupat și de meserii nobile, cum ar fi negoțul, scrisul, spionajul. De aceea este verosimil că a putut ajunge un evreu (Iosif) stăpân peste grâнарul țării, câtă vreme nici faraonul nu se mai știa de ce neam ține.

Hicsoșii au fost alungați din Egipt între 1550-1450 în vremea faraonului Tuthmes III. Retragerea lor a durat mai bine de o sută de ani, timp în care s-au creat zvonuri, legende legate de evenimentele plecării, fie silite, fie liber consimțite.

Între anii 1290-1223 domnește Ramses II care a purtat lupte crâncene cu un alt năvălitor – hitiții. Faima luptei de la Kadeș în care egiptenii i-au distrus lui Mutawalli, care ocupa cetatea, 3.500 de care de luptă ajunseseră și în Goșen și la triburile care cutreierau deșertul și probabil și în Canaan. Așadar se naște o poveste despre niște eroi (nu mai contează de ce neam) care-i distrug dușmanului carele de război. Și povestea va deveni în istorie – biblică, se înțelege – aceea a faraonului care îi urmărea pe evreii fugari și care și-a distrus în Marea Roșie 600 de care.

Din această epocă datează și două mărturii istorice: în sec al XIII-lea faraonul știa de existența evreilor imigrați în Egipt și pe o stelă, numită „stela israelită”, printre alte evenimente războinice, stă scris că „poporul lui Israel este disperat. El nu mai are copii”. Meremtah, urmașul lui Ramses II, 1221-1218, îi tratează ca pe dușmani tradiționali. Pe stela respectivă nu este și hieroglifa pentru țară străină, așadar era vorba despre un dușman care nu avea țară. Este perioada celor 16 ani de război al egiptenilor cu hitiții și probabil că triburi ale „fiilor lui Israel” se aliaseră cu dușmanii (cel mai sigur din triburile habiru și șosu).

De ce nu sunt mai multe dovezi istorice despre evreii din Egipt? Poate și pentru că evreii care băteau la porțile unor cetăți bogate și puternice nu însemnau un pericol decât când se constata că se înmulțesc prea mult. Apoi se știe că egiptenii au fost un popor segregacionist și xenofob și de la ei s-ar fi putut să fi învățat nomazii că atunci când ajungi puternic trebuie să fii intolerant față de tendința asimilaționistă. De aceea Moise impune un Dumnezeu universal evreiesc.

Conflictul egipteano-hitit s-a încheiat ca în basme: cei doi regi, Ramses II și urmașul hitit al lui Mutawalli au devenit neamuri, regele egiptean căsătorindu-se cu fiica hititului.

Suntem într-o perioadă de uriașe construcții: mutarea capitalei de la Teba la Avaris (Tanis) pentru a diminua puterea preoților lui Amon (care, se spune mai târziu în *Biblie*, stânjeneau puterea laică a regelui), înălțarea altor orașe – ca Ramses, care este pomenit în cartea *Exodului*. Acum se construiește sala hipostilă din Karnak (lângă Teba), templul de la Abu-Șimbel, cu statui de 20 m înălțime reprezentându-l pe Ramses II, și alte multe clădiri care solicitau mână de lucru. De aceea se poate presupune că pericolul imigrării în Egiptul cu probleme climaterice, sociale și religioase se diminuase; în schimb, apărea un alt pericol: emigrarea. Nomazii de altă dată (în *Biblie* se socotesc 130 de ani de la „intrarea” în Egipt până la „ieșirea” din Egipt) încep să-și aducă aminte de viața lipsită de complicații, în duhul unei credințe sigure, pe care o duseseră patriarhii și neamul lor. Așa că apariția unui personaj idealist, carismatic – cum se presupune a fi fost Moise – era de ajuns ca mulți dintre evrei (poate veniți la sute de ani după Iosif) să-și ia rămas bun de la vecini, să ia și niște vase de aur și argint ca amintire (mai mult forțată decât duioasă) și să plece. Astfel începe propriu-zis cartea *Exodului*. Cu plecarea evreilor pe furiș, după multe neazuri produse de Moise împreună cu Dumnezeul egiptenilor. Au plecat, au trecut Marea Roșie și au vrut să se întoarcă la locurile pe

care strămoșii lor le părăsiseră, așa cum se spunea în poveștile pe care le ascultau seară de seară, în deșert, în jurul focului, și în timpul ceremoniilor religioase.

Numai că pe Moise nu-l interesa ocuparea unui teritoriu decât după consumarea unui eveniment mult mai important, anume nașterea unui popor cu o singură religie, o singură lege morală, o formă clară de organizare socială și, bineînțeles, cu un singur conducător, adică el. Se spune în *Biblie* că evreii au rătăcit 40 de ani prin pustii ca să uite de vremurile și obiceiurile din viața lor fericită în Egipt și să nu devină paseiști. Ca să dea veridicitate textului biblic, Josephus Flavius scrie în *Antichități iudaice* că evreii au rătăcit propriu-zis doi ani, până la episodul cu vițelul de aur, iar 38 de ani s-au „școlit” să devină popor demn de a fi ales de Dumnezeu.

Cert este faptul că și numai doi ani de rătăcirii prin deșert nu par să fi fost ușor de suportat. Întrebarea care se pune este: care a fost drumul urmat până la țara promisă unde curgea lapte și miere? Când au plecat? În vremea lui Ramses II, Ramses III? Scrierile egiptenilor nu menționează mari nenorociri care să se fi abătut asupra Egiptului în vremea lui Ramses II. Nici în scrierile ugaritice nu se consemnează evenimente deosebite intervenite în viața celorlalți canaaneeni, în afara războaielor lor de rutină. Totuși, în vremea lui Meremphach I, fiul lui Ramses II, pe la 1221, egiptenii poartă un război cu filistinii, „popoarele mării”. Așa scriu unele texte găsite la Medinet Habu. În timpul Marii Dinastii egiptene (1171-1085) sunt iarăși consemnate înfruntări armate cu „popoarele mării”. „Filistinii”, cum li s-a spus mai târziu (de la peleșei – numele lor de aheeni, etrusci etc.), au primit sub Ramses III dreptul de a se duce în pustii dintre Geza și Carmel (ținut pentru care acești foști greci, foști etrusci, arabizați luptă și astăzi).

Putem presupune că în acest timp, o dată cu filistenii, pătrundeau mai direct sau mai pe ocolite în Canaan și evrei sătui de deșert, alții care nu-l urmaseră pe Moise dar care plecaseră din aceleași motive. În sfârșit, poporul lui Moise a găsit în Canaan și evrei care nu plecaseră niciodată. Astfel comunitatea lor a sporit și au început să aibă pretenții teritoriale ca și alți emigranți.

Așa se explică de ce nu cunoaștem un drum precis pe care să-l fi urmat Moise, ceea ce ne face să credem că exodul evreilor a fost mult mai complicat, s-a făcut pe diverse căi, dar că, pentru a crea un nucleu de popor, unii au trebuit să urmeze lecția dură a selecției naturale în deșert. Deoarece numărul 40 la evrei e simbolic, nu putem ști cât au rătăcit ei cu adevărat în deșert până au ajuns la Muntele Sinai și după aceea, până s-au organizat și și-au cizelat o identitate pentru eternitate. Oricum se pare că în zonă era deja o tradiție în ceea ce privește chestiunea „cum să facem un popor” deoarece Moise îl cheamă pe socrul său, preot și rege madianit și-l sfătuiește cum să procedeze cu bieții lui supuși care, istoviți de drum și flămânzi, nu mai dădeau semne că ar mai avea vreun ideal național.

Există două drumuri ale fugii din Egipt: unul ce apare consemnat într-o scriere a unui scrib egiptean (Papirusul Anastasi V) și unul reconstituit cu greutate pe baza menționării unor cetăți în *Biblie*. Din păcate, multe cetăți se numeau la fel sau, și aici este un caz de anacronism, unele nu existau când s-a produs exodul, adică în secolele XII-XI î.Cr.

Prin ce se caracterizează acest nou popor care pare că a renăscut în 40-50 de ani și care, de fapt, s-a format treptat, începând cu imigrația lui Iosif și continuând

cu emigrarea și post-emigrarea? Credință, ascultare, modestie, spirit universalist și naționalist în același timp și, înainte de toate, vocația mesianică. „Salvatul din apă” (Moise) le-a imprimat pentru totdeauna această vocație a salvării.

Istoria adevărată a Exodului nu prea există; istoria lui biblică, una mitică, este fascinantă și credibilă. Mai credibilă decât dacă ar fi consemnată în cioburi și hrisoave. De aceea străbate întreaga *Biblie* și contribuie, alături de alte elemente, la unificarea macrotextului ce cuprinde Vechiul și Noul Testament.

Bibliografie

*** *Dictionar enciclopedic de iudaism*, București, Hasefer, 2001

Cornfeld, G., G.J. Botterweck et al., *Die Bibel und ihre Welt, Eine Enzyklopädie zur Heiligen Schrift*, in zwei Bänden, Gustav Lübbe Verlag, 1998

Eisenberg, Josy, *O istorie a evreilor*, București, Humanitas, 1993

Josephus, Flavius, *Antichități iudaice*, București, Hasefer, 2004

Schultz, Samuel J., *Călători prin Vechiul Testament*, Oradea, Cartea Creștină, 2001

Résumé

L'Exode biblique n'a d'autre histoire que le deuxième Livre du *Pentateuque*. Maintes fois relaté, depuis Josephus Flavius jusqu'à présent, l'Exode est le paradigme central de l'histoire d'un peuple qui, dès sa création au bout de toute une série d'immigrations et d'émigrations, n'a pas cessé de conserver son identité, grâce à ce penchant-même pour le mouvement. Le temps de l'exode biblique a été approximé par déduction, tandis que le chemin/les chemins qui liait/liaient l'Égypte au Canaan quitté et retrouvé a/ont été reconstitué(s) à l'intermédiaire de stratégies comparatistes. Certes, le mythe de l'Exode a atteint le prestige des mythes fondateurs.